

Jacek Pomiankiewicz

Recenzja książki Anny Kozłowskiej-Ryś, Krzysztofa Drozdowskiego

Świat odosobniony. Bydgoska służba penitencjarna w latach 1920-1939

(Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego,
Filia w Piotrkowie Trybunalskim, Poznań –
Bydgoszcz – Piotrków Trybunalski 2017, s. 264)

Książka autorstwa A. Kozłowskiej-Ryś i K. Drozdowskiego zwraca uwagę wyróżniającą się, solidną stroną edytorską (twarde okładki, szata graficzna) oraz zaciekawia i zachęca czytelnika oryginalnością tytułu *Świat odosobniony*. We wstępie znajdujemy wyjaśnienie dotyczące tytułu, który został zaczerpnięty z jednego z grudniowych numerów „Gazety Bydgoskiej” z roku 1929, w którym wspominając o bydgoskim więzieniu napisano: „...więzienie to przecież świat odosobniony, miasto dla siebie, to jakby państwo w państwie...”.

Jak autorzy wspominają we wstępie, punktem wyjścia do przygotowania opracowania było ich zainteresowanie postacią Ludwika Makucho, długoletniego naczelnika więzienia karno-śledczego w Bydgoszczy (1925-1932) oraz zebranie na jego temat informacji, które częściowo zostały opublikowane w lokalnej prasie.

Książka dotyczy funkcjonowania w zasadzie dwóch jednostek penitencjarnych: w Bydgoszczy i miejscowości Trzeciewnica, oddalonej od miasta ok. 30 km oraz aresztu policyjnego w Bydgoszczy w okresie II RP.

We wstępie do książki autorzy napisali, iż publikacja „z założenia jest pozycją faktograficzną, z pewnością nie wyczerpuje tematu i znajdują się w niej luki, które w przyszłości uda się zapełnić”. Autorzy wspominają też, że świadomie pominęli kontekst polityczny i kulturowy, choć również we wstępie skonstatowali: „pamiętać należy, jak dalece złożoną była historia tamtego okresu i samego miasta...”. Pomimo iż to świadomy wybór

autorów, w ocenie recenzenta, brak szerszego kontekstu historycznego regionu i miasta, zarysowanego tła choćby społecznego, narodowościowego etc. jest niewątpliwą ułomnością opracowania. A niezwykle ważne byłoby właśnie zarysowanie specyficznego przecież w II Rzeczypospolitej tła, dla pokazania zawsze dość hermetycznego obrazu funkcjonowania ośrodków penitencjarnych, w tym przypadku Bydgoszczy i ziemi bydgoskiej. Zostało zaś ono jedynie pobieżnie zasygnalizowane na początku rozdziału pierwszego.

Autorzy, jak podnieśli to także we wstępie do książki, wstrzymali się od ocen cytowanego materiału oraz komentarzy przytaczanych informacji archiwalnych i prasowych. Czy decyzja to słuszna a wybór właściwy? Należy zwrócić uwagę, że przecież przy publikowaniu źródeł, dokumentów archiwalnych, korespondencji, cytowaniu artykułów prasowych, wymagane jest opatrywanie tekstu aparatem pomocniczym w postaci danych o osobach, zdarzeniach, powiązaniach, korelacjach etc. Stosowane są wówczas również komentarze, podejmowane próby weryfikowania informacji w zestawieniu z innymi źródłami oraz poddawanie jej ocenom przygotowującego edycję. Wybór więc, w ocenie recenzenta pracy, dokonany przez autorów w przypadku pracy, którą uznać można by za próbę monografii – nie jest do końca trafny i uzasadniony.

Praca składa się z czterech rozdziałów, zawiera aneksy i indeks osobowy. Rozdział pierwszy prezentuje historię bydgoskich obiektów więziennych od czasu ich przejęcia z rąk pruskich w styczniu 1920 r. do pierwszych dni wojny 1939 r. i zawiera cztery podrozdziały opisujące kolejno: areszt policyjny, więzienie karno-śledcze, wyżywienie więźniów, uroczystości i święta obchodzone w więzieniu oraz ucieczki i egzekucje. Rozdział drugi poświęcony został penitencjarnej kolonii rolniczej w Trzeciewnicy, jako interesującej formie organizacyjnej więziennictwa Polski międzywojennej, podległej więzieniu w Bydgoszczy, a „usamodzielnionej” przed wybuchem wojny w 1939 r. W rozdziale trzecim autorzy zamieścili biogramy 10 naczelników więzienia karno-śledczego, 11 funkcjonariuszy SW oraz jednego dozorca aresztu policyjnego. Rozdział czwarty natomiast opisuje działalność bydgoskiego Towarzystwa Opieki nad Więźniami „Patronat”.

Książka powstała głównie w oparciu o prasę współczesną, opisywane wydarzenia, materiały archiwalne oraz po części wybrane akty prawne, w zdecydowanie zaś mniejszym stopniu wykorzystana została literatura przedmiotu. Zwraca uwagę przeprowadzona przez autorów kwerenda archiwalna o zakresie głównie lokalnym (zasoby archiwalne Bydgoszczy

i Poznania), ale zwłaszcza pracochłonne badania prasy bydgoskiej współczesnej poświęcone opisywanym wydarzeniom („Dziennik Bydgoski”, „Gazeta Bydgoska”, „Kurier Bydgoski”). Charakterystycznym elementem książki są liczne i obszernie cytaty z dokumentów urzędowych, artykułów prasowych, przytaczane z zachowaniem stylu i języka epoki. Ciekawie zaprezentowane zostały wybrane elementy życia codziennego więzienia, uroczystości i święta o charakterze religijnym, informacje dotyczące wyżywienia osób pozbawionych wolności, zawierające m.in. jadłospisy więzienne. Materiał ów jest bardzo zróżnicowany, opracowany na podstawie dostępnych informacji zaczerpniętych wprost z prasy, archiwalnych dokumentów urzędowych i służbowych (np. protokoły kontroli więzienia przez prokuratorski nadzór penitencjarny).

Szczególnie interesujące w tym obszarze są informacje dotyczące wykonywania wyroków śmierci, zamieszczone w ostatnim podrozdziale rozdziału pierwszego („Ucieczki i egzekucje”). Autorzy przytaczają w nim opisy trzech egzekucji więźniów przez rozstrzelanie i powieszenie, oddając głos artykułom prasowym z roku 1923 i roku 1938, dość szczegółowo relacjonującym wydarzenia.

W sposób niezwykle ciekawy i barwny przygotowane zostały również biogramy funkcjonariuszy i pracowników więziennictwa, które ukazują często skomplikowane indywidualne losy ludzkie, będące odzwierciedleniem dynamicznych czasów, w których żyli i pełnili służbę państwową.

Zamieszczone w książce aneksy mają dużą wartość poznawczą, zwłaszcza ryciny, plany, rysunki i szkice sytuacyjne, projekty przebudowy, dotyczące bydgoskich obiektów więziennych, odnalezione przez autorów podczas kwerendy archiwalnej.

Wartością książki jest przystępny dla czytelnika język tekstu, choć czasami ze zwrotami niezbyt przystającymi pracy o charakterze naukowym, np. „Formą „ucieczki” bywały samobójstwa” (s. 101). Momentami odczuwa się również zbyt „przeładowanie” tekstu obfitymi cytatami, zwłaszcza prasowymi, które wypadaloby poddać krytycznej analizie, przetransponować informację oryginalną na język narracji współczesnej. W nawiązaniu do powyżej opisanych uwag cytaty powinny być egzemplifikacją, ubarwiać tekst – a nie stanowić jego główną treść.

Przypisy dolne nie są sporządzone według jednego modelu, gdyż w części z nich niepotrzebnie podawane są pełne imiona autorów opracowań, artykułów, w niektórych zaś tylko inicjały imion. Wersja druga jest prawidłowa i powinna być zastosowana w całej pracy. Indeks osób,

zdaniem recenzenta, powinien obejmować, poza osobami wymienianymi w narracji, również dane autorów przytaczanych publikacji, co znacznie ułatwiłoby czytelnikowi „poruszanie się” po literaturze przedmiotu. Dodatkowo układ zapisów w indeksie nie jest jednorodny i uporządkowany, czasami niekompletny, np. notki dotyczące prezydentów: „Mościcki, Ignacy 91” [bez prezydent] i Wojciechowski, prezydent 104 [bez imienia]. Wątpliwości budzi również zasada zastosowania w indeksie przy niektórych numerach stron liter „s.” lub „ss.” (?).

Celem pracy, jak wspomnieli autorzy, było „odtworzenie rzeczywistego obrazu funkcjonowania jednostek penitencjarnych Bydgoszczy w latach 1920-1939”. Praca ma jednak zauważalne luki, które być może uda się wypełnić w wyniku poszerzonych prac badawczych, na konieczność których zwracają uwagę autorzy książki. Niemniej powstało opracowanie wartościowe, interesujące ze względu na zawarte informacje dotyczące „świata odosobnionego”, cieszące przede wszystkim regionalistów oraz miłośników dziejów więziennictwa. Zaznaczyć również należy, iż książka ukazała się pod patronatem m.in. Polskiego Towarzystwa Penitencjarnego.

Piszący niniejszą recenzję wyraża nadzieję na kontynuowanie przez autorów książki badań historii więziennictwa regionu bydgoskiego, a zwłaszcza losów funkcjonariuszy i pracowników więziennych, do czego zobowiązali się i o czym napisali w zakończeniu opracowania.